

האיורים במסכת חולין, לקוחים מהספר 'שיחת חולין' באישור הרב אמיתי בן דוד שליט"א
בס"ד, כ' תמוז התשפ"ו

חולין ס"ו – דיני חגבים, דגים ושרצים

שאלות:

1. אלעזר מצא חרגול, מותר לו לאכול אותו? הרי צריך ששמו יהיה חגב?

דין חגב שראשו ארוך

בדף של אתמול הובאו שתי שיטות לימוד כיצד ללמוד את סוגי החגבים הטהורים מפסוקי התורה, הברייטא הראשונה שהובאה, נמצאת בתורת כהנים ונקראת **ספרא דבי רב**, כי הספרא היתה שגורה בפי באי בית המדרש (רש"י), לאחר מכן הובאה הברייטא שהיתה מוכרת בעיקר בבית המדרש של **רבי ישמעאל** שבה למדו אחרת את פסוקי החגבים, בכלל ופרט וכלל, והגמרא דנה בהבדלים למעשה בין השיטות:

- הברייטא הראשונה סוברת שחגב שראשו ארוך – אסור באכילה.
הברייטא דרשה את ארבעת הפרטים בפסוק במידת "כלל ופרט" (הכלל הוא "אֶשֶׁר לוֹ כְרָעִים", והפרטים הם ארבעת המינים, ארבה חרגול וכו'), ולפי הלימוד הזה אין בכלל אלא מה שבפרט – כלומר, מותר לאכול רק מין שדומה לפרטים בשני מאפיינים, והם כולם בעלי ראש קצר, ומי שלא דומה להם בשני מאפיינים – אסור. הברייטא לא סוברת שהמילה 'למינהו' נחשבת כלל, כי היא מרבה את כל הסימנים ולכן לא דומה לכלל הראשון שמרבה רק כרעיים.
- התנא דבי רבי ישמעאל לומד שחגב שראשו ארוך – מותר באכילה. הוא דורש במידת "כלל ופרט וכלל" הכלל הראשון הוא "אשר לו כרעים", הפרטים הם המינים, והכלל האחרון הוא "למינהו". לשיטתו מרבים כל עוף שדומה לפרט אפילו במאפיין אחד, שיש לו את 4 סימני הטהרה הבסיסיים, ואפילו אם ראשו ארוך.
- הגמרא מקשה ששני הכללות האלו לא שווים בדרישת הסימנים, הכלל הראשון דורש רק כרעיים והשני דורש 4 סימנים. הגמרא מתרצת שדבי רבי ישמעאל דנים במידת כלל ופרט וכלל גם כאשר הכללות לא שווים לגמרי, והלימוד הזה בכל הש"ס נלמד מכאן.
- הגמרא מתייחסת ללימוד של תנא דבי רבי ישמעאל, שלמד מזה שכתוב חגב למינהו שגם במין ששמו חגב, צריך שיהיו כל שאר הסימנים, הגמרא מקשה למה שבכלל נחשוב שלא צריך את כל הסימנים הרי הפרטים הם ארבה וחרגול (שגם הם נקראים חגבים)?
הגמרא מתרצת שמאחר ומהמילה סלעם המיותרת למדנו לרבות גם חגב שראשו ארוך, אז אולי נרבה גם מין שאין בו את 4 הסימנים, לכן כתוב למינהו שתמיד דרושים 4 הסימנים.
- הגמרא מסבירה את שינויי השמות בין הברייטות (בסלעם וחרגול) בכך שכל חכם שנה את הברייטא לפי לשון מקומו.

2. דוד קנה דג שאין לו סנפיר אבל יש לו קשקשת, יכול להיות שהוא כשר?

סנפיר וקשקשת

המשנה אמרה שסימני הדגים הם סנפיר וקשקשת,

- האירורים במסכת חולין, לקוחים מהספר 'שיחת חולין' באישור הרב אמיתי בן דוד שליט"א
 - הברייתא אומרת שדג שאין לו קשקשים עכשיו בצעירותו אבל עתיד לגדלם לאחר זמן כשיגדל כמו סולתנית ועפיאן – הוא מותר באכילה.
 - ודג שיש לו קשקשים כשהוא בתוך המים, אבל משיר אותם כשהוא יוצא מהמים – הוא מותר באכילה. (והגמרא מביאה דוגמאות)
 - הגמרא מביאה את המשנה ממסכת נידה: שכל דג שיש לו קשקשת ודאי יש לו סנפיר, ולכן הוא טהור. אבל יש דג שיש לו סנפיר ואין לו קשקשת, והוא טמא.
 - הגמרא מקשה: מכיוון שקשקשת היא הסימן הבלעדי, למה התורה צריכה לכתוב "סנפיר"?
 - תירוץ ראשון: אילו נכתב רק קשקשת, היינו טועים לחשוב שקשקשת היא הסנפיר ששטים איתו, והיינו מכשירים דג טמא.
 - הגמרא דוחה את התירוץ: שהרי ברור שקשקשת היא לבוש הגוף, שנאמר: "וּשְׂרִיזֵן קֶשֶׁקְשִׁים הוּא לְבוּשׁ"!¹ אז למה נכתב סנפיר?
 - רבי אבהו (וכן תנא דבי רבי ישמעאל) מתרץ משום: "יְגַדִּיל תּוֹרָה וְיֵאָדִיר". (כמו שרש"י פירש במסכת מכות, שהתורה הרחיבה גם בדברים שלכאורה מיותרים לזכות את ישראל בלימוד ולהרבות את שכרם).
3. יגאל אומר שיש תולעים שמותר לאכול אותם, הוא צודק?

היתר שרצים

- הגמרא מסבירה שהתורה כפלה את איסור הדגים הטמאים בלשון עשה ולא תעשה (כל אשר יש לו סנפיר..., וכל אשר אין לו... כדי להעניש את האוכל דג טמא באיסור כפול גם של עשה וגם של לא תעשה).
- התורה מתירה לאכול שרצי מים קטנים (כמו תולעים) שגדלים בתוך מים שנמצאים בתוך כלי קיבול (כמו כדים או כוסות).
- הגמרא לומדת שגם בבורות אפשר לאכול את התולעים, ממה שנאמר: "אֵת זֶה תֹאכְלוּ: מִכֹּל אֲשֶׁר בַּיָּם כֹּל אֲשֶׁר לוֹ סִנְפִיר וְקֶשֶׁקֶשֶׁת בַּיָּם וּבַנְּחָלִים אוֹתָם תֹאכְלוּ". תחילת הפסוק 'את זה תאכלו מכל אשר במים...' מיותרת שהרי גם סוף הפסוק אומר 'אותם תאכלו', ומאחר שכפי שנראה בהמשך יש לימוד שמתיר תולעים שבתוך הכלים, לכן הייתור הנוסף בתחילת הפסוק בא ללמד שגם בתוך בורות שיחים ומערות, התולעים מותרים.
- (ומתייחסים דווקא לתחילת הפסוק כמיותרת, ולא לסוף הפסוק, כי אי אפשר ללמוד את זה מסוף הפסוק, כי המשמעות של הלימוד הזה שייכת רק בתחילת הפסוק, רש"י).
- והגמרא מבררת מה המקור לדין שמותר לאכול את התולעים שגדלו בכלים, ואומרת שזה נלמד משני הפסוקים החיובי והשלילי שמדברים על הסנפיר והקשקשת, אחד מהם מלמד בפירוש והשני באופן סתום, והגמרא תברר בדף הבא מי נחשב מפורש ומי סתום.
- המילים "בימים ובנחלים" מלמדות שרק במים זורמים (כמו ימים ונהרות) נדרשים סימני כשרות של סנפיר וקשקשת, אבל בכלים – אפילו אין להם סנפיר וקשקשת, שרצי המים האלו מותרים באכילה.
- וכן נלמד מהפסוק השלילי: "וְכָל אֲשֶׁר אֵין לוֹ סִנְפִיר וְקֶשֶׁקֶשֶׁת בַּיָּם וּבַנְּחָלִים... שֶׁקֶץ הֵם

האיורים במסכת חולין, לקוחים מהספר 'שיחת חולין' באישור הרב אמיתי בן דוד שליט"א
לָכֶם". כלומר בכלים זה לא שקץ, וזה מותר, ובגלל הפסוק הזה, לא ניתן לפרש את
הפסוק החיובי הקודם, שבכלים יהיה אסור לאכול אפילו עם סנפיר וקשקשת.

○ הגמרא מקשה אולי צריך ללמוד את הפסוק הראשון אחרת, בכלל ופרט וכלל. ומזה נלמד
שתולעים שבבורות מותרים, ואז שוב לא ברור למה צריך את הייתור בתחילת הפסוק
הראשון.

- הלימוד מהכלל ופרט וכלל: המילה "במים" היא כלל, "בימים ובנחלים" היא פרט,
והמילה "במים" השנייה היא כלל. (ורבינא אומר שזה אפשרי לפי הלימוד של חכמי ארץ
ישראל אפילו אם שני הכללים סמוכים אחד לשני, מטילים את הפרט כאילו הוא כתוב
ביניהם)

ולפי המידה הזו כוללים רק מה שדומה לפרט: כמו שהפרט (ימים ונחלים) מוגדר כמים
נובעים וזורמים בקרקע, ככה רק מים נובעים וזורמים טעונים סימני כשרות (כמו חריצין
ונעיצין, הגמרא בבבא קמא דף נ' הסבירה את ההבדלים בין כל הבורות והמערות
האלו). אבל מים סגורים שלא נובעים (כמו בורות, מערות ושיחין) – פטורים מסימנים,
ומותר לשתות מהם ללא חשש מהשרצים שבהם.

- הגמרא בדף הבא מתרצת, שהיה אפשר באופן עקרוני ללמוד אחרת את
הכלל-פרט-כלל, שרק מים שנמצאים על הקרקע צריכים סימנים, ואז אפילו בבורות
שיחים ומערות, אסורים השרצים, ומה שמותר זה רק בכלים.
לכן יש את ייתור הפסוק הראשון שמלמד שבורות מותרים, וממילא הכלל-פרט-כלל
מרבה לאיסור רק חריצין ונעיצין, שהם דומים בשני צדדים לפרט, שהם גם על הארץ
וגם נובעים.

הגמרא תמשיך לדון בזה בדף הבא.